

Химченко Марина Володимирівна

магістрантка спеціальності 016 Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка. Логопедія)

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Боряк О. В. – доктор педагогічних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПОМІРНОГО СТУПЕНЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядаються ключові аспекти реалізації комплексного підходу у процесі психолого-педагогічного супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями помірною ступеня. Наголошується, що кожен учасник команди психолого-педагогічного супроводу учня з особливими освітніми потребами має володіти знаннями щодо його психофізичних особливостей. Розкрито особливості розвитку, характерні для дітей з інтелектуальними порушеннями помірною ступеня. Висвітлено актуальні питання та основи психолого-педагогічного супроводу. Досліджено основні проблеми у роботі команди психолого-педагогічного супроводу дитини з інтелектуальними порушеннями помірною ступеня.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, інтелектуальні порушення, дитина з особливими освітніми потребами, заклади загальної середньої освіти інклюзивне навчання.

Khymchenko Maryna Volodymyrivna

Undergraduate of the speciality 016 Special education
(Oligophrenic pedagogy. Speech therapy)

Sumy State Pedagogical

University named after A. Makarenko

Boriak O. – Doctor of Pedagogical sciences, Associate
Professor

ON THE ISSUE OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN WITH MODERATE INTELLECTUAL DISORDERS IN CONDITIONS OF INCLUSIVE LEARNING

The key aspects of the implementation of an integrated approach in the process of psychological and pedagogical support of children with moderate intellectual disabilities are highlighted in the article. It is emphasized that each member of the team of psychological and pedagogical support of a student with special educational needs must have knowledge about his psychophysical characteristics. The peculiarities of development characteristic of children with moderate intellectual disabilities are revealed. Topical issues and bases of psychological and pedagogical support are covered. The main problems in the work of the team of psychological and pedagogical support of a child with moderate intellectual disabilities have been studied.

Key words: psychological and pedagogical support, intellectual disorders, children with special educational needs, general secondary education institutions, inclusive education.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення система освіти в Україні продовжує вдосконалюватися. Важливою складовою сучасної української школи є навчання і соціалізація дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Впровадження та реалізація інклюзивного навчання це ще один крок до розвитку свідомого, толерантного, гуманістичного європейського суспільства.

За статистичними даними Міністерства освіти і науки України станом на 1 січня 2020 року в інклюзивних класах навчалися 19 345 учнів з особливими освітніми потребами. Починаючи з 2009 року кількість закладів загальної середньої освіти з організованою інклюзивною формою навчання зростає і становить 35 % від загальної кількості [7]. Багаточисельну категорію дітей з ООП складають діти з інтелектуальними порушеннями різного ступеня важкості. Загалом, у світі, за даними ООН, порушення інтелектуального розвитку зустрічаються від 0,4 % до 3 % населення.

В Україні всі діти мають право на освіту, здобуття таких умінь і навичок які допоможуть їм у майбутньому. Тому питання організації навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, а саме – інтелектуальними порушеннями, залишається відкритим та потребує додаткових досліджень. Оскільки ця категорія дітей активно інтегрується в загальноосвітній навчальний простір – заклади загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання.

Аналіз досліджень і публікацій. У працях вітчизняних науковців про етіологію виникнення, причини порушень інтелектуального розвитку, психолого-педагогічні підходи та супровід навчання дітей цієї категорії, можна прослідкувати різноманітність термінів стосовно поняття «інтелектуальні порушення» («розумова відсталість»), яке найчастіше зустрічається серед них. Проаналізувавши історію становлення та розвитку цього поняття, маємо велику кількість тотожних до нього визначень, які стосуються як медико-клінічних досліджень, так і психолого-педагогічних: «олігофренія», «слабоумство», «ненавчаємі діти», «імбецильність», «психічна відсталість», «психічна недостатність», «ідіотія», «інтелектуальна недостатність», «дитина з вадами інтелекту», «особлива дитина» (Л. Виготський, С. Гаррар, Е. Долл, Д. Ісаєвата, П. Ковалевський, Е. Крепелін, Ф. Платер, Дж. Ричмонд, А. Сікорський, Л. Шипіцина та інші).

На сьогодні термін «розумова відсталість» стосується тільки медичних досліджень. Тому, із розвитком інклюзивного навчання в Україні, важливим залишається питання толерантного, гуманного ставлення до цієї категорії дітей.

Доречним вважаємо використовувати термін «інтелектуальні порушення» чи «порушення інтелектуального розвитку» у психолого-педагогічній літературі. Саме цей термін застосовують сучасні дослідники: Г. Блеч, І. Гладченко, І. Сухіна, С. Трикоз, О. Чеботарьова, Н. Ярмола та інші.

Також важливу проблему навчання дітей з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня піднімають у своїх наукових працях такі українські вчені як О. Боряк, Л. Вавіна, А. Висоцька, Ю. Галецька, О. Гармаш, О. Гаврилов, І. Дмитрієва, В. Золотоверх, А. Колупаєва, М. Матвеева, С. Миронова, В. Синьов, О. Хохліна та інші.

Мета статті – дослідити сучасний стан психолого-педагогічного супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня в умовах закладів загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти термін «порушення інтелектуального розвитку» трактується як стійке, явно виражене зниження пізнавальної діяльності, яке виникло на основі органічного ураження центральної нервової системи (ураження головного мозку) та має незворотній характер [2].

Рівень інтелектуальних порушень вимірюється шляхом психометричного тестування та підрахунку інтелектуального коефіцієнту IQ (відповідність психічного віку до паспортного).

За МКХ-10 ВООЗ визначило чотири ступені порушення інтелекту: легкий ступінь – IQ 69-50 (F70); помірний ступінь – IQ 49-35 (F71); тяжкий ступінь – IQ 34-20 (F72); глибокий ступінь – IQ нижче 20 (F73) [6].

Щодо причин порушень інтелекту, то науковці виділяють дві їх основні групи: екзогенні та ендогенні. Доведено, що у 80 % випадків інтелектуальні порушення виникають у внутрішньоутробному періоді. Причиною цього можуть стати несприятливі генні та хромосомні мутації. З іншого боку спостерігаються екзогенні, тобто зовнішні чинники, до яких відносять: шкідливі звички матері, важкі інфекційні захворювання, різні інтоксикації, травматичні ураження плоду чи пологові травми, певні ускладнення під час вагітності та інші [3].

Включаючи дитину з особливими освітніми потребами в освітній процес слід враховувати особливості її психофізичного розвитку. Кожен фахівець, який працює з дітьми повинен знати рівень розвитку психічних процесів. При плануванні та організації освітнього простору слід враховувати труднощі, які виникають у кожної дитини з ООП.

О. Гаврилов визначає порушення інтелектуального розвитку помірного ступеня, як середній ступінь психічного недорозвитку, характерними ознаками якого є несформованість пізнавальних процесів [9]. В свою чергу Л. Виготський задовго до цього описав «структуру дефекту при розумовій відсталості». Первинні порушення вчений охарактеризував такими складовими: низька розумова працездатність, інертність нервових процесів, слабкість замикаючої кори головного мозку, низька пізнавальна активність. До вторинних порушень Л. Виготський відніс недорозвиток вищих психічних процесів, подальших ускладнень – незрілість особистості [1].

Для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (ПІР) помірного ступеня характерні такі основні риси:

- Уповільнене сприймання, вузькість сприйняття.
- Порушення загальної моторики.
- Спостерігаються недоліки уваги.
- Нестійкість емоційно-вольової сфери.
- Порушені фонетична, лексична, граматична сторони мовлення.
- Недостатня розвиненість артикуляційної моторики та координації рухів.
- Активний словник менший за пасивний.
- Мовлення збережене на побутовому рівні.
- Фрагментарна уява.
- Звужений обсяг запам'ятовування.
- Швидка втомлюваність.
- Потребують постійної допомоги [3; 9].

Відповідно до концепції Нової української школи: «кожна дитина, незалежно від її можливостей, має право на успіх у житті, максимальне розкриття власних здібностей, що його може запропонувати якісна освіта» [5]. Тому, на сьогодні, діти з особливими освітніми потребами, в тому числі діти з порушеннями інтелектуального розвитку є важливою складовою освітнього процесу і потребують обов'язкового психолого-педагогічного супроводу.

За Законом України «Про освіту» психолого-педагогічні послуги – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, іншими фахівцями [4].

Згідно з наказом МОН №609 від 08 червня 2018 року «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» до складу команди психолого-педагогічного супроводу (КППС) входять директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі, асистенти вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини), вчитель-реабілітолог, працівники ІРЦ та батьки або законні представники дитини. Додатково можуть залучатися такі фахівці: медпрацівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей [8].

Слушною вважаємо думку І. Гладченко щодо основних принципів психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами: пріоритет інтересів супроводжуваного – «на боці дитини», безперервність супроводу, комплексний підхід супроводу – злагоджена робота «команди» фахівців [10].

Тому, підсумовуючи все вищезазначене, можемо сформулювати основну мету КППС, яка полягає у взаємодії всіх учасників заради забезпечення таких умов, які сприятимуть всебічному розвитку, соціалізації та самореалізації дитини з ООП з урахуванням її особливостей.

Дослідження показали, що психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями та загалом дітей з особливими освітніми потребами, повинен здійснюватися комплексно та включати такі основні аспекти:

- Корекційно-розвиткова спрямованість освітнього процесу.
- Чіткий розподіл обов'язків між членами КППС.
- Соціалізація та адаптація дитини в умовах інклюзивного навчання.
- Залучення батьків чи законних представників до освітнього процесу та всебічна співпраця з ними [9; 10].

Основними проблемами у здійсненні психолого-педагогічного супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня на сьогодні залишаються:

- Неправильний розподіл обов'язків між членами команди, а саме вчителями-предметниками та асистентом вчителя. Зустрічаються випадки коли складанням індивідуального маршруту освітнього процесу (Індивідуальна програма розвитку, Індивідуальний навчальний план) частіше займається асистент, це неправильно з точки зору інклюзії.

– Не підготовленість педагогічного колективу до умов інклюзивного навчання. Проблема стосується не знання вчителями психофізичних особливостей учнів з особливими освітніми потребами, підбору відповідних технологій навчання, методів, прийомів роботи.

– Не бажання деяких батьків брати активну участь в освітньому процесі. Важливо, щоб навчання дитини з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня було систематичним, тому велику роль у цьому процесі відіграють батьки. Адже, важливо розуміти, що написанням заяви на інклюзивну форму навчання все тільки починається і потрібно бути готовим до всебічної співпраці.

– Накладання всієї відповідальності щодо засвоєних учнем знань на асистента вчителя. Коли батьки перекладають всю відповідальність на асистента вчителя, але вони повинні розуміти, що асистент вчителя інклюзивного класу працює з усіма дітьми. Це найпоширеніша проблема сучасного інклюзивного навчання.

Висновки. Таким чином, психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня повинен здійснюватися комплексно в усіх аспектах, за таких умов він матиме позитивні результати. Адже, саме злагоджена робота команди фахівців є тим двигуном, який запускає механізм інклюзивного навчання в Україні.

Перспектива подальшого дослідження. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в системному аналізі наукових праць з даної теми та пошуках вирішення актуальних питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. Собр. соч.: В 6 т. Основы. М.: Педагогика, 1983. Т. 5. 368 с.
2. Гладких Н. Як працювати з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Методи та поради/НУШ. 2020 [Електронний ресурс]. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-pratsyuvaty-z-ditmy-z-intelektualnymy-porushennya-metody-ta-porady-2/>
3. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. / Укл: Л. О. Прядко, О. О. Фурман / Методичний посібник. Суми : РВВ СОІППО. 2015. 114 с.
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. URL: https://rada.info/upload/users_files/43952472/e74a979f4f08da6b69a20b361f400756.pdf
6. Міжнародний класифікатор хвороб: МКБ-10 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.surgery.org.ua/Documents/Details/aa535505-419d-4d67-a9e7-5c6d4b8f1ced?title=MizhnarodniiKodifikatorKhvorobMkhh10>
7. Міністерство освіти і науки України/Статистичні дані. 2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-dani>

8. Наказ МОН № 609 від 08.06.2018 року Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. [Електронний ресурс]. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/61107/

9. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: О. В. Гаврилов Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.

10. Особливості психолого-педагогічний супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу/ К., ІСП НАПН України, 2016. 148 с. [Електронний ресурс]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/707272/>

Шеремета Людмила Петрівна

магістрантка спеціальності 016 Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка. Логопедія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
Науковий керівник – **Кобильченко В. В.**, д. психолог.
наук, професор

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ В ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ ЯК ФАКТОР ЇХНЬОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті висвітлено специфіку формування національно-моральної свідомості в дітей із порушеннями зору. Наголошено на тому, що національно-патріотичне та моральне виховання є важливим чинником соціалізації дітей зазначеної категорії. Підкреслено важливість напрямку цієї виховної роботи у спеціальних закладах середньої освіти. Виділено моральні цінності, які формуються в слабозорих дітей. Зазначено етапи формування національно-моральної свідомості в таких дітей.

Ключові слова: національно-моральна свідомість, діти з порушеннями зору, спеціальні заклади середньої освіти.

Sheremeta Lyudmyla Petrivna

Master's student majoring in 016 Special Education
(Oligophrenopedagogy. Speech Therapy)
Sumy State Pedagogical University
A.S. Makarenko University
Scientific adviser - **Kobylchenko V.V.**, Doctor
of psychology. Science, Professor

FORMATION OF NATIONAL AND MORAL CONSCIOUSNESS IN CHILDREN WITH VISUAL IMPAIRMENTS AS A FACTOR OF THEIR SOCIALIZATION

The article highlights the specifics of the formation of national and moral consciousness in children with visual impairments. It is emphasized that national-patriotic and moral education is an important factor in the socialization of children in this category. The importance of the direction of this educational work in special institutions of secondary education is emphasized. The moral